

***Barriers to the Formation and Enhancement of the
Identity and National Solidarity of Students and
Strategies to Confront them***

Amir Moradi *

E-mail: a.moradii@cfu.ac.ir

Received: 2024/09/09

Revised: 2025/02/24

Accepted: 2025/06/30

Doi: 10.22034/RJNSQ.2025.477716.1634

Abstract

The aim of the present research is to examine the barriers to the formation and enhancement of the identity and national solidarity of students in Kermanshah during the era of globalization and strategies to confront them with an emphasis on the transformative documents of Iran's education system. The research is applied in terms of purpose and qualitative in terms of data collection methods, conducted using phenomenological methods (identifying barriers) and qualitative content analysis and inferential methods (extracting solutions). The Research Community to identify barriers includes education experts in Kermanshah. Using the snowball sampling technique and in a purposeful manner, 12 experts were identified, and data was collected using semi-structured interviews and analyzed using the Glaser method and MAXQDA software. The research community to identify solutions includes the transformative documents of Iran's education system, which are selected as the research sample based on the census method of all documents. The research findings revealed that the barriers to the development of national identity in the era of globalization include challenges in collective attachment, an exacerbation of the national identity crisis (individual barriers), the proliferation of identity-eroding sources, ineffective family interactions (family barriers), the formation of transnational identities, the weakening of state governance, and the erosion of cultural and social boundaries (national barriers). Strategies to address these challenges include: strengthening interactions with effective educational systems, identifying and addressing vulnerabilities, learning from successful educational systems, emphasizing national cohesion, making purposeful use of cyberspace, and collaborating with international educational institutions. In conclusion, it is stated that despite the barriers posed by globalization on the cultivation of identity and national solidarity, human factors in the field of education remain the main players in the national identity formation of students.

Keywords: Transformative Documents, Globalization, Identity, National Identity, National Solidarity.

---

* Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان و راهکارهای مواجهه با آن

نوع مقاله: پژوهشی

امیر مرادی*

E-mail: a.moradii@cfu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۶/۱۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۴/۹

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان شهر کرمانشاه در دوران جهان‌گرایی و راهکارهای مواجهه با تأکید بر اسناد تحولی آموزش‌وپرورش ایران است. پژوهش از نظر هدف کاربردی و از لحاظ شیوه گردآوری داده‌ها کیفی است که با روش‌های پدیدارشناسی (شناسایی موانع) و تحلیل محتوای کیفی و استنتاجی (استخراج راهکارها) انجام می‌شود. جامعه پژوهش جهت شناسایی موانع شامل صاحب‌نظران آموزش‌وپرورش شهر کرمانشاه است. با تکنیک نمونه‌گیری گلوله برفی و به شکلی هدفمند دوازده صاحب‌نظر شناسایی و با بهره‌گیری از روش مصاحبه نیمه‌ساختاریافته، داده‌ها گردآوری و با روش کلایزی و نرم‌افزار مکس‌کیودا تحلیل شدند. جامعه پژوهش جهت شناسایی راهکارها شامل اسناد تحولی آموزش‌وپرورش ایران است که براساس روش سرشماری تمام اسناد به‌عنوان نمونه پژوهش انتخاب می‌شوند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند موانع تکوین هویت ملی در دوران جهان‌گرایی شامل چالش در دل‌بستگی جمعی، موانع فردی، گسترش منابع هویت‌زدا، ناکارآمدی تعاملات خانواده (موانع خانوادگی)، شکل‌گیری هویت‌های فراملی، تضعیف حکمرانی دولت‌ها، حذف مرزهای فرهنگی و اجتماعی (موانع ملی) هستند. راهکارهای مواجهه با موانع مذکور شامل تقویت تعاملات با نظام‌های تربیتی مطلوب، شناسایی روزه‌های نفوذ و مقابله با آن‌ها، الگوبرداری از نظام‌های موفق، در پیش نهادن رویکرد وحدت در عین کثرت، استفاده هدفمند از فضای مجازی و همکاری با نهادهای بین‌المللی هستند. در پایان نتیجه‌گیری می‌شود که علی‌رغم وجود موانع ناشی از جهان‌گرایی بر پرورش هویت و همبستگی ملی، همچنان عوامل انسانی حوزه تربیت بازیگران اصلی هویت‌یابی ملی دانش‌آموزان هستند.

کلیدواژه‌ها: اسناد تحولی، جهانی‌شدن، هویت، هویت ملی، همبستگی ملی.

مقدمه و بیان مسئله

پرسش از هویت انسان تاریخچه‌ای به قدمت حیات انسانی دارد. در متون دینی، هویت آدمی به‌عنوان جانشین خدا بر زمین معرفی شده است. این درحالی است که مفهوم هویت واجد معانی متعدد است و برخی تلاش برای تعریف آن را شبیه کوشش برای نام‌گذاری رنگ باد دانسته‌اند (پارانجبی آناند، ۲۰۰۲: ۱۸). به همین دلیل، در حوزه‌های مختلف علمی برای درک مفهوم هویت تقسیم‌بندی‌های متفاوت به شکل دوتایی‌های مقابل هم انجام شده است، مانند هویت به شکل پویا و ایستا (باقری و خسروی، ۲۰۱۰: ۲۸۹-۲۸۱)، متمایز و غیر متمایز، فردی و اجتماعی، اکتسابی و غیراکتسابی یا ذاتی و غیره (برخوس، ۲۰۰۸: ۱۰۶۴).

در اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، مفهوم هویت حضور پررنگی دارد؛ از نظر کمی، در مبانی نظری تحول بنیادین بیش از ۳۵۰ بار و در سند تحول بنیادین ۲۷ مرتبه تکرار شده است. از نظر کیفی، تعریف تربیت در اسناد بالادستی بر پایه هویت انجام شده است (مرادی و باقری نوع‌پرست، ۱۳۹۹: ۱۳۹)، به شکلی که فرایند تربیت باید بتواند بسترهای مناسب تکوین و تعالی پیوسته هویت دانش‌آموزان را فراهم آورد» (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ب: ۱۳۹). در فرایند هویت‌یابی، دانش‌آموز با تکیه بر فطرت، استعداد، اختیار و اراده خود به معرفت دست می‌یابد، معرفت کسب‌شده، زمینه میل و گرایش را در او ایجاد می‌کند و در ادامه باور (ایمان) و تکوین اراده (تصمیم معطوف به عمل) در وی شکل می‌گیرد. در نهایت، با عمل و تکرار آن، هویت به تدریج شکل می‌گیرد (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ب: ۷۲).

در ایران، مردم ضمن کسب هویت ملی، از هویت قومی نیز برخوردارند که ضمن افتخار به تاریخ غنی خود، مؤلفه‌های قومی را جزئی از هویت ملی گسترده می‌دانند و به‌نظر می‌رسد در تعامل بین خرده‌فرهنگ‌های قومی و فرهنگ مشترک ملی همواره نوعی همسویی و هم‌افزایی روی می‌دهد؛ از این‌رو، هیچ‌گاه شاخصه‌های فروملی در مقابل مؤلفه‌های ملی قرار نگرفته و جامعه ایرانی هویت قومی را در تقابل با هویت ملی نمی‌بیند (زاهد، ۱۳۸۴: ۱۳۸-۱۲۹). در دوران جهان‌گرایی، حکمرانان تنها بازیگران صحنه سیاست داخلی و بین‌المللی نیستند، بلکه بازیگران جدیدی به صحنه آمده‌اند که کارکردهای انحصاری دولت‌ها نظیر تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان را تحت‌تأثیر قرار داده‌اند که برای نظام آموزش و پرورش ایران یک دغدغه‌های مهم و چالش‌برانگیز به‌شمار می‌رود. بی‌تردید، در مواجهه با پدیده جهان‌گرایی، نه می‌توان موضع انکار گرفت و نه می‌توان موضع تسلیم داشت، بلکه نیاز به اتخاذ راهبردهایی است که ضمن حفظ

ارزش‌های ملی، بتوان از فرصت‌های جهان‌گرایی در جهت توسعه تربیت رسمی بهره گرفت (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ب: ۲۵۸).

بر بنیاد مطالب مذکور، هدف پژوهش حاضر بررسی موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان شهر کرمانشاه در دوران جهان‌گرایی و راهکارهای مواجهه با آن بر بنیاد اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران است. در این راستا، سؤال اصلی پژوهش این است که موانع و راهکارهای تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان کدامند؟ دو سؤال فرعی پژوهش حاضر عبارت است از:

- براساس ادراک صاحب‌نظران آموزش و پرورش، موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان شهر کرمانشاه در دوران جهان‌گرایی کدامند؟
- بر بنیاد اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران، راهکارهای مواجهه با موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان در دوران جهان‌گرایی کدامند؟

چهار چوب نظری

برای لایه‌بندی هویت روش‌های گوناگونی اعمال شده است؛ اما یکی از عملی‌ترین لایه‌بندی‌های هویتی، بحث هویت در سطوح سه‌گانه شخصی، اجتماعی و ملی است که سطح هویت ملی کلان‌ترین بخش هویتی به‌شمار می‌آید که برآیند هویت‌های دیگر است (احمدی، ۱۳۹۰: ۷). هویت فردی به خانواده و جنسیت مربوط می‌شود و از گوناگونی برخوردار نیست. هویت اجتماعی شامل مواردی چون هویت دینی، زبانی، ایلی - طایفه‌ای و گاه قومی می‌شود؛ اما سطح سوم هویت ملی که عالی‌ترین سطح هویتی هر فرد است، یعنی هر سرزمینی در سطح کلان خود یک هویت ملی دارد و این هویت ملی متکثر نیست (احمدی، ۱۳۸۲: ۸).

تیلور (۲۰۰۳) معتقد است که عواطف، امیال و اعتقادات انسان در انزوا شکل نمی‌گیرند، بلکه در یک تعامل بدون انقطاع زبانی با دیگری شکل می‌گیرند. تیلور هویت گفت‌وگویی انسان را ویژگی‌ای می‌داند که انسان را لاجرم در پیوند با دیگران قرار می‌دهد. هویت سرمایه مهمی است که در بافت اجتماعی شکل می‌گیرد و باعث احساس ارزشمندی در فرد می‌شود (کوت و لوین، ۲۰۰۸: ۴۳-۱۷)؛ در واقع، آموزش و پرورش با پرورش هویت دانش‌آموزان، نسل آینده کشور را در مقابل تهاجم رسانه‌ای بیگانه و دیگر فرهنگ‌ها ایمن می‌سازد (سادات حسینی، ۱۴۰۰: ۳۵)؛ اما امروزه پدیده جهان‌گرایی بر پرورش هویت و انسجام ملی دانش‌آموزان تأثیرگذار است و روند هویت‌سازی آن‌ها را دچار چالش نموده است.

مفهوم جهان‌گرایی برای نخستین‌بار در ابتدای دهه ۱۹۶۰ از سوی اندیشمندان حوزه‌های مختلف مطرح شد (آزاد ارمکی، ۱۳۹۰: ۱۹) و به‌طور کلی، فرایندی است که در نتیجه تحولات جهانی و پیشرفت‌های علمی و فناوری در عرصه ارتباطات و رسانه و تسهیل تعاملات میان دولت‌ها و ملت‌ها در تمام حوزه‌ها به‌وجود آمده است که در نتیجه آن، دولت‌ها، ملت‌ها و مناطق مختلف وابستگی بیشتری به یکدیگر پیدا کرده‌اند و هرگونه تغییر و تحولی در جهان، دولت‌ها و ملت‌های دیگر را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد (یوسفی و ستارزاده، ۱۳۸۸: ۷۲).

جهان‌گرایی به دلیل فشردگی فضا و زمان، فضای گسترده‌ای را برای روابط اجتماعی فراهم نموده است. همین مسئله جوامع بشری را درگیر چالش‌های گوناگون و فراگیر نموده و انسان را با دنیای ناپایدار، نفوذپذیر و پیچیده مواجه کرده است (نکویی‌سامانی، ۱۳۸۷: ۶۲). صاحب‌نظران معتقدند گسترش جهان‌گرایی و نفوذپذیری مرزها قلمرو بسیاری از مفاهیم فرهنگی - تربیتی و اجتماعی را درنوردیده و هویت‌یابی و همبستگی ملی را با چالش‌های اساسی مواجه کرده است.

پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد پژوهش‌های داخلی و خارجی متعددی در زمینه هویت و هویت‌سازی در دوران جهان‌گرایی انجام شده که در جدول شماره ۱ نشان داده شده است.

جدول شماره ۱. پیشینه پژوهش داخلی و خارجی

پژوهشگر	سال انتشار	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
خواجه‌وند احمدی	۱۴۰۲	بررسی نقش مصرف فرهنگی بر هویت دانش‌آموزان دبیرستان منطقه پنج تهران	بین مصرف فرهنگی و هویت اجتماعی، فردی و ملی رابطه معناداری وجود دارد. در نتیجه، تعامل اثربخش با مراکز فرهنگی - اجتماعی و رسانه ملی در تولید سرمایه فرهنگی - اجتماعی و همسو نمودن مدرسه و خانواده دارای اهمیت است.
ذاکری	۱۴۰۲	شناسایی و تبیین آسیب‌های فرایند هویت‌یابی فراگیران در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی ایران با تأکید بر هویت اسلامی -	آسیب‌های هویت‌یابی مربوط به تربیت رسمی شامل عدم بازخوانی و بازتولید همه‌جانبه اجزای نظام تربیت، عدم هماهنگی تغییرات درون نظام تربیت، نبود ایده مشخصی از فرایند هویت‌یابی اسلامی

پژوهشگر	سال انتشار	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
		ایرانی	— ایرانی و عدم طی شدن مطلوب فرایندهای درون‌ساختاری تربیت است.
راشدی و همکاران	۱۳۹۹	پدیدارشناسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری هویت ایرانی — اسلامی جوانان از دیدگاه متخصصان	عوامل‌های مؤثر بر شکل‌گیری هویت ایرانی — اسلامی شامل عوامل فردی (تکالیف رشدی و خودباوری)، عوامل خانوادگی (کارکرد رشد‌محور خانواده، ویژگی‌های خانواده کارآمد و ناکارآمدی روابط)، عوامل فرهنگی (فرصت‌ها و تهدیدهای نظام آموزشی و عوامل تسهیل‌کننده فرهنگی)، عوامل اجتماعی (احترام به خرده‌فرهنگ‌ها و الگوهای هویت‌ساز) و عوامل سیاسی — اقتصادی (ضعف اعتماد سیاسی و حمایت‌های کلان) است.
باقری‌نوع‌پرست و مرادی	۱۳۹۹	تحلیل و نقد مفهوم هویت در اسناد تحول‌بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران	در به‌کارگیری مفهوم هویت، اسناد با ناسازواری و عدم انسجام مواجه‌اند. همچنین، به سبب کم‌توجهی به پیشینه پژوهشی علمی و فلسفی مفهوم هویت در اسناد، مرزهای معنایی مفهوم هویت با شخصیت و شاکله دچار درهم‌آمیختگی شده است که این درهم‌آمیختگی منجر به استنتاج‌های نادرست شده است.
نادری	۱۳۹۷	تبیین مبانی فلسفی هویت ایرانی — اسلامی و آسیب‌شناسی آن در میان دانشجویان معلمان دانشگاه فرهنگیان و ارائه الگویی جهت تقویت آن	تقویت هویت ایرانی و اسلامی در عصر جهانی‌شدن از مهم‌ترین راهکارهای مواجهه با تهاجم فرهنگی و چالش‌های فرهنگی فراروی ایران است و در این فرایند معلم نقش کلیدی دارد.
عباس‌زاده مرزبالی	۱۳۹۵	چالش‌های هویت ملی در عصر جهانی‌شدن (با نگاهی به ایران)	جهانی‌شدن با تضعیف مأموریت سنتی هویت‌سازی دولت‌های ملی، کمک به شکل‌گیری هویت‌های فراملی و چندپاره و نیز تقویت هویت‌های فروملی موجب کاهش احساس تعلق‌خاطر و وفاداری اعضای بسیاری از جوامع نسبت به هویت ملی‌شان شده است.
رهبری، بلباسی و قربی	۱۳۹۴	هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش	هویت ملی ترکیبی از سه بُعد هویت اسلامی، ایرانی و متجددانه است. سطوح

پژوهشگر	سال انتشار	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
		جمهوری اسلامی ایران	هویت در سه سطح فردی، اجتماعی و ملی تعریف شده و دو سطح فراملی و جهانی نیز به عنوان سطوح هویت معرفی شده است.
کریمی و بلباسی	۱۳۹۳	بررسی برجستگی عناصر هویت ملی - ایرانی در سند چشم انداز بیست ساله، افق ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران	سه شاخص هویت اسلامی شامل اعتقادی (بینشی)، اخلاقی (گرایش) و رفتاری (کنشی) است. اعتقاد به خدا، معاد و پیامبر و معصومین (ع) محوری ترین شاخص های اعتقادی هستند. آموزه های اخلاقی همچون بی رغبتی به دنیا، توکل و معاشرت نیکو از جمله شاخص های اخلاقی و برنامه های عبادی و فرائض و رفتارهای دینی نماگرهای رفتاری هویت دینی هستند.
کاتارزینا و ژمیسلاوا ^۱	۲۰۱۳	شبکه های اجتماعی در اینترنت	کاربران سرویس های اینترنتی می توانند دارای یک هویت اینترنتی باشند که ویژگی های اساسی این هویت اینترنتی شامل مختصر بودن، صحت داشتن، منحصر به فرد بودن، بادوام بودن، آگاهی کاربر، انطباق با انسان های عینی و امکان استخراج از سرویس های اینترنتی است.
ییلدریم ^۲	۲۰۱۱	نقش نهادهای اسلامی در شکل گیری هویت در بین نوجوانان سومالیایی	نهادهای اسلامی از طریق فراهم کردن بسترهای آموزشی، مذهبی و اجتماعی به نوجوانان سومالیایی کمک می کنند تا درک بهتری از هویت دینی و ملی خود پیدا کنند. همچنین، فعالیت های اجتماعی، گروه های دوستی و آموزش های مذهبی که توسط این نهادهای اسلامی ارائه می شود، به تقویت احساس تعلق و هویت جمعی در بین نوجوانان کمک می کند.
آیگی ^۳	۲۰۱۰	هویت و انتخاب زبان: ما برابر با من	هویت در جنبه های زیادی به وسیله زبان شکل می گیرد و بالعکس، انتخاب های زبانی ممکن است به هویت مربوط باشد. هر دو مفاهیمی هم شخصی و هم اجتماعی هستند؛ در واقع، ما خودمان را

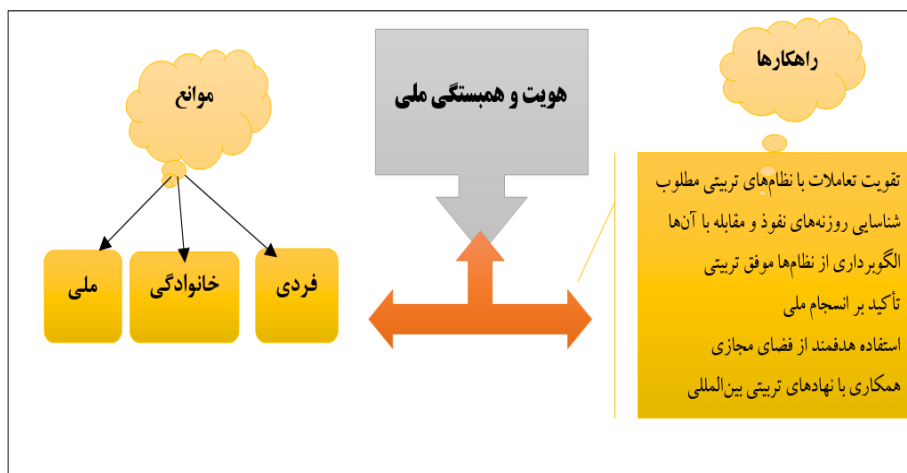
1. Katarzyna & Przemysław
2. Yildirim
3. Ige

پژوهشگر	سال انتشار	عنوان پژوهش	نتایج پژوهش
			به دیگران از طریق تنوعی از زبان‌ها ارائه می‌کنیم. انتخاب‌های زبانی بخشی از ساختمان هویتی فرد است. در نتیجه زبان و هویت، رابطه‌ای دیالکتیک دارند.
وودوارد ^۱	۲۰۰۸	سؤال‌های هویتی	هویت به صورت فردی و اجتماعی شکل می‌گیرد و افراد نه تنها هویت‌های شخصی دارند، بلکه با عضویت در گروه‌های اجتماعی، فرهنگ و جامعه نیز هویت مرتبط به خود را پرورش می‌دهند. هویت‌ها تحت تأثیر عواملی مانند نژاد، جنس، سن و وضعیت اقتصادی - اجتماعی قرار می‌گیرند. در مجموع، وودوارد بر اهمیت درک اجتماعی و فرهنگی در تحلیل هویت تأکید می‌کند.

مطالعات نشان داد پژوهشی که تاکنون به‌طور مشخص به بررسی موانع تعالی هویت و همبستگی ملی در دوران جهان‌گرایی و راهکارهای تقویت آن با تأکید بر اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران پرداخته باشد، در دسترس پژوهشگران قرار نگرفته است؛ بنابراین، پژوهشگر از طریق چشم‌انداز اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران و با بهره‌گیری از دو روش پدیدارشناسی و تحلیلی - استنتاجی، به تبیین، تحلیل و تفسیر موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی (ایرانی) دانش‌آموزان دوره متوسطه در عصر جهانی‌شدن خواهند پرداخت؛ کاری که تاکنون انجام نشده است.

اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که امروزه پدیده جهان‌گرایی به‌عنوان فرایندی جهان‌شمول و یکپارچه توانسته است از طریق ابزارهایی همچون هوش مصنوعی، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی بر احساس تعلق خاطر و وفاداری نسبت به هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان بسیاری از جوامع تأثیر گذاشته و کشورها را با مسئله بحران هویت و همبستگی ملی مواجه نماید. ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست؛ به‌گونه‌ای که هویت و همبستگی ملی بخشی از دانش‌آموزان دوره متوسطه کم‌رنگ شده و با چالش مواجه شده است (عباس‌زاده مرزبالی، ۱۳۹۵: ۷۰). مدل مفهومی پژوهش در نمودار شماره ۱ نشان داده شده است.

1. Woodward

نمودار شماره ۱. مدل مفهومی پژوهش (بر بنیاد مبانی ایرانی-اسلامی هویت و همبستگی ملی در استاد تحولی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران)

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از لحاظ شیوه گردآوری داده‌ها کیفی است که با دو روش پدیدارشناسی (جهت پاسخ به سؤال اول پژوهش) و روش تحلیل محتوا و استنتاجی (جهت پاسخ به سؤال دوم پژوهش) انجام شده است. پدیدارشناسی به معنای بررسی دقیق، انتقادی و منظم پدیده‌ها است که هدف آن تبیین ساختار ذات تجربه زیسته از پدیده‌ای خاص در جست‌وجوی وحدت معنایی است که باعث شناسایی ذات آن پدیده می‌شود (رز و پارکر، ۱۹۹۵: ۱۱۲۹-۱۱۲۳).

در پاسخ به سؤال اول، جامعه پژوهش شامل صاحب‌نظران آموزش و پرورش (مدیران، کارشناسان، معاونان و مشاوران) شهر کرمانشاه بودند که با روش نمونه‌گیری گلوله برفی و به شکلی هدفمند دوازده نفر جهت انجام مصاحبه انتخاب شدند. معیار انتخاب آن‌ها تسلط بر مفاهیم پژوهش (جهان‌گرایی، هویت‌یابی و اسناد بالادستی)، تجربه تدریس و رضایت به انجام مصاحبه در نظر گرفته شد. براساس قاعده اشباع داده‌ها، در مصاحبه نهم، پژوهشگر قانع شد که در محتوای پاسخ‌های گردآوری شده داده‌های جدیدی وجود ندارد؛ اما برای اطمینان مصاحبه، تا دوازدهمین نفر ادامه پیدا کرد. جدول شماره ۲ مشخصات مشارکت‌کنندگان را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲. مشخصات مصاحبه‌شوندگان

کد	جنسیت	مدرک و رشته تحصیلی	پست سازمانی	سنوات خدمت	مدت زمان مصاحبه
۱	مرد	ارشد روان‌شناسی تربیتی	رئیس مشاوره اداره کل آ. پ استان	۳۲	۳۳:۵۱
۲	مرد	ارشد روان‌شناسی بالینی	مشاور مدرسه	۱۷	۳۵:۴۱
۳	مرد	دکتری روان‌شناسی عمومی	مشاور مدرسه	۳۳	۳۶:۵۱
۴	مرد	ارشد مشاوره و راهنمایی	کارشناس مشاوره اداره کل	۱۳	۳۸:۲۲
۵	مرد	دکتری روان‌شناسی عمومی	مشاور و مدیر کلینیک مشاوره	۳۱	۳۱:۴۶
۶	مرد	ارشد روان‌شناسی سلامت	مدیریت مرکز مشاوره	۱۴	۳۷:۳۹
۷	زن	دکتری علوم تربیتی	مدیر دبیرستان	۲۶	۳۹:۲۲
۸	زن	ارشد علوم تربیتی	معاون پرورشی مدرسه	۱۷	۳۲:۳۳
۹	زن	دکتری روان‌شناسی تربیتی	سرگروه مشاوره	۲۱	۳۰:۱۱
۱۰	زن	دکتری مشاوره و راهنمایی	مشاور مدرسه	۱۸	۳۵:۴۰
۱۱	زن	ارشد مشاوره و راهنمایی	مشاور مدرسه	۱۶	۳۶:۱۴
۱۲	زن	ارشد روان‌شناسی عمومی	مشاور مدرسه	۱۲	۳۵:۵۱

جهت گردآوری داده‌ها از روش مصاحبه عمیق و نیمه‌ساختاریافته و با در نظر گرفتن ملاحظات اخلاقی (رضایت، رازداری، حق اظهار نظر و انصراف از ادامه همکاری) استفاده شده است. میانگین زمانی هر مصاحبه در بازه زمانی ۳۰ الی ۴۰ دقیقه به طول انجامید. در خصوص کدگذاری داده‌ها از الگوی هفت مرحله‌ای کلایزی (۱۹۷۸) استفاده شده است که در آن ابتدا مصاحبه‌های شرکت‌کنندگان بارها مطالعه و به شکل مکتوب پیاده‌سازی شد. سپس عبارات مرتبط با پدیده مورد نظر استخراج و به هر کدام معنای خاصی داده شد. در ادامه، معانی کدگذاری و کدهای با مضامین یکسان در مقوله، مضمون‌های اصلی و فرعی دسته‌بندی شدند (مورو، رودریگوئز و کینگ، ۲۰۱۵: ۶۴۴). در نهایت، داده‌ها از طریق نرم‌افزار مکس کیودا نسخه ۲۰۲۰ تحلیل شدند.

جهت تعیین اعتبار پژوهش، نتایج حاصل به مصاحبه‌شوندگان ارائه شد تا مشخص شود پارادوکسی بین نظرات آن‌ها و برداشت پژوهشگر وجود نداشته باشد. همچنین،

برای بررسی قابلیت اطمینان، متن‌های مصاحبه به متخصص ارائه شد و در پایان، مشابهت نسبتاً بالای مضامین استنباط‌شده با متخصص به دست آمد.

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، از روش تحلیل محتوای کیفی بهره گرفته شد که روشی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته‌شده است (ایمان، ۱۳۹۰: ۱۷۲). گام‌های اصلی و فرعی روش تحلیل محتوای کیفی در جدول شماره ۳ نشان داده شده است.

جدول شماره ۳. گام‌های روش تحلیل محتوای کیفی

گام‌های اصلی	گام‌های فرعی
آماده‌سازی و ورود به پژوهش	- شناخت موضوع پژوهش - انتخاب کلیدواژه پژوهش (هویت و جهانی‌سازی) - تدارک فهرست متون حاوی کلیدواژه‌ها - آمار و ارقام مربوط به کلیدواژه موضوع
مفهوم‌یابی از اسناد و ثبت مفاهیم	- تهیه کاربرگ‌های بررسی و تحلیل - مرور مکرر متون اسناد - بررسی مفاهیم درون متن - بررسی مفاهیم در سیاق
ارزیابی، بازنگری، نتیجه‌گیری	- بازنگری سراسری مفاهیم احصاشده - مراجعه به متون علمی - کدگذاری و سازمان‌دهی مفاهیم - بررسی قابلیت اطمینان پژوهش

پس از طی گام‌های مذکور، با استفاده از روش استنتاجی، به صورت قیاس عملی، راهکارهای مواجهه با موانع پرورش هویت و همبستگی ملی در دوران جهان‌گرایی استنتاج و استخراج گردید.

یافته‌های پژوهش

* سؤال اول پژوهش: براساس ادراک صاحب‌نظران آموزش و پرورش، مهم‌ترین موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان در دوران جهان‌گرایی کدام‌اند؟
با مطالعه و تحلیل پاسخ‌های تجمیعی مشارکت‌کنندگان، فهم و ادراک صاحب‌نظران آموزش و پرورش از مضمون اصلی موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی در دوران جهان‌گرایی در قالب هفت مضمون فرعی شناسایی شد که در جدول شماره ۴ قابل مشاهده است.

جدول شماره ۴. شواهد، مضامین مقوله موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی در عصر جهانی شدن

مقوله	مضمون اصلی	مضمون‌های فرعی	شواهد (عبارات معنایی)
موانع فردی	موانع فردی	چالش در دل‌بستگی جمعی	سروکار نداشتن با یک هویت واحد و مشخص، حضور در تعاملات و مداخلات غیرحضوری و مجازی غیرسازنده در شکل‌گیری هویت، تأثیرگذاری فناوری هوش مصنوعی در کاهش دل‌بستگی و ارزشمندی هویت و همبستگی ملی، جذب شدن دانش‌آموزان به مظاهر هویتی فرهنگ‌های دیگر، ایجاد تغییرات جهانی در کیفیت، ظاهر و باطن زندگی دانش‌آموزان.
		تشدید بحران هویت‌یابی ملی	شکل‌گیری هویت‌های نوین حاصل از دیالکتیک بین امور محلی و جهانی، کسب معنای جدیدی از خویش‌نشان برای مخاطبان جهان‌گرایی، تضعیف هویت‌ها از طریق اشاعه ارزش‌های عام جهانی، تقویت هویت‌های قومی بدون توجه به هویت و همبستگی ملی، کاهش احساس تعهد، تعلق و وفاداری دانش‌آموزان تحت‌تأثیر جهانی‌شدن به نمادها، باورها و ارزش‌های ملی‌شان.
موانع خانوادگی	موانع خانوادگی	گسترش منابع هویت‌زدا	سخت شدن حفظ و بازسازی بسترهای اجتماعی و فرهنگی سنتی جامعه، فرو ریختن مرزهای فرهنگی و هویتی، کم‌رنگ شدن منابع هویت‌ساز سنتی و ایمن و در مقابل، رشد منابع هویت‌زدا در محیط مجازی و اینترنت، عدم دستیابی دانش‌آموزان به تصور دقیق، روشن و واضح از کیستی خودشان در دوران جهان‌گرایی، شکل‌گیری هویتی آشفته با ویژگی جهان‌شمول بودن، آمیختگی، تغییرپذیری و موقتی بودن به‌جای هویت محدود، واضح و منسجم.
		ناکارآمدی تعاملات و روابط در خانواده	مشخص نبودن جایگاه و نقش هر یک از والدها در درون خانواده‌های آشفته درخصوص پرورش هویت فرزندان، کم‌رنگ شدن روابط بین اعضای خانواده در پرورش هویت، واگذاری مسئولیت هویت‌سازی فرزندان به رسانه‌ها و غریبه‌ها در محیط مجازی، فقدان تعامل مثبت و منطقی بین پدر و مادر و فرزندان در مبحث پرورش هویت و همبستگی ملی فرزندان، آشنا نبودن فرزندان با نمادها و ارزش‌های ملی و عدم شکل‌گیری هویت و همبستگی ملی.
موانع ملی	موانع ملی	حذف مرزهای فرهنگی و اجتماعی	جهان‌گرایی امورات مختلف زندگی مردم، چندپاره شدن متولیان تعالی هویت و همبستگی ملی، بین‌المللی شدن تعاملات و ارتباطات مردم و تضعیف پیوندهای سنتی بین فرهنگ و جغرافیا، کاهش حکمرانی و اقتدار

موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی در دوران جهان‌گرایی

مقوله	مضمون اصلی	مضمون‌های فرعی	شواهد (عبارات معنایی)
			نظام آموزش و پرورش و نظام‌های سیاسی در تزریق یک هویت و همبستگی ملی.
		تضعیف حکمرانی و عاملیت دولت‌ها	نمایان شدن هویت‌های ناشناخته و محلی به لطف فضای مجازی، ازین رفتن مرزها و کم‌رنگ شدن نقش آموزش و پرورش در پرورش هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان، به چالش کشیده شدن حاکمیت سستی در حوزه فرهنگ و سبک زندگی و تفکر، به وجود آمدن تقابل هویت و فرهنگ جهانی با ملی، تأثیر منفی تولیدات، محصولات و مصنوعات جهانی بر محصولات فرهنگی و تولید برنامه‌های هویت‌ساز ملی، شکل‌گیری بازیگران جدید در عرصه هویت.
		شکل‌گیری هویت‌های فراملی	جدایی جامعه و روابط اجتماعی و فرهنگی از نهاد دولت - ملت به واسطه نفوذپذیر شدن مرزهای فرهنگی و سیاسی کشور، به چالش کشیده شدن پرورش هویت یکپارچه ملی در یک فضای نسبتاً بسته، انحصاری و امن به نام مدرسه و جامعه، اضافه شدن امکان انتخاب هویتی جهانی در کنار هویت و همبستگی ملی در درون فضای مجازی، افزایش شکل‌گیری هویت‌های ترکیبی و دورگه در میان دانش‌آموزان.

در ادامه، برخی از روایت‌های مصاحبه‌شوندگان در هر مانع ذکر خواهد شد.

۱- چالش در دل‌بستگی جمعی

کد ۲: «در جهانی شدن، دانش‌آموز دیگر با یک هویت واحد سروکار ندارد، بلکه در شاهرهای قرار می‌گیرد که در آن مدام تعاملات مجازی صورت می‌گیرد که به شکل هدفمند در پی تضعیف هویت و انسجام ملی کاربران و ارائه هویت‌های دیگر با هدف شکل‌گیری آن در کاربران است».

کد ۵: «حضور هوش مصنوعی که پدیده جهان‌گرایی را سرعت بخشیده است، باعث شده که حس دل‌بستگی و ارزشمندی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان به شدت کاهش پیدا کند».

۲- تشدید بحران هویت‌یابی

کد ۴: «بر اثر دیالکتیک ایجادشده بین امور محلی و جهانی، روابط اجتماعی و هویت نوینی شکل می‌گیرد که زندگی روزمره و سنت‌های اجتماعی مردم عادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد».

کد ۷: «جهانی‌شدن از یک طرف با گسترش و اشاعه ارزش‌های جهانی قادر است هویت‌ها و خاص‌گرایی‌های قومی را تضعیف کند و از طرف دیگر، می‌تواند هویت‌جویی‌های قومی را تقویت کند».

۳- گسترش منابع هویت‌زدای ملی

کد ۱: «به‌واسطه گسترش جهانی‌شدن و دسترسی آسان و شبانه‌روزی به انواع اطلاعات مفید و مخرب، حفظ و بازسازی بسترهای اجتماعی و فرهنگی سنتی جامعه تقریباً ناممکن شده و مرزهای فرهنگی و هویتی فرو ریخته است».

کد ۳: «امروزه با کم‌رنگ شدن منابع هویت‌ساز سنتی و رشد منابع هویت‌زدا در اینترنت، دانش‌آموزان دیگر تصور دقیق، روشن و واضحی از کیستی خودشان ندارند و دچار خودباختگی هویتی و فرهنگی هستند».

۴- ناکارآمدی تعاملات و روابط در خانواده

کد ۲: «امروزه هویت‌سازی بچه‌ها توسط غریبه‌ها در فضای مجازی انجام می‌شود و در درون خانواده‌های آشفته، دیگر نقش والدها مشخص و مورد احترام فرزندان نیست».

کد ۱۲: «فقدان تعامل مثبت و منطقی بین والدین - فرزندان و ایجاد شکاف باعث تضعیف هویت در فرزندان می‌شود و می‌تواند باعث ازهم‌گسیختگی هویت آن‌ها شود».

۵- حذف مرزهای فرهنگی و اجتماعی

کد ۳: «به‌واسطه جهانی‌شدن، دولت‌ها دیگر تنها متولیان تعالی هویت و همبستگی ملی نیستند، بلکه این وظیفه به جوامع حقیقی و مجازی تفویض شده که خودشان به پاره‌های متعدد زبانی، قومی و فرهنگی طبقه‌بندی شده‌اند».

کد ۱۰: «جهانی‌شدن باعث تضعیف پیوندهای سنتی بین فرهنگ و جغرافیا می‌شود که پیامد آن کاهش حکمرانی آموزش و پرورش در القای یک هویت مشخص بر دانش‌آموزان است».

۶- تضعیف حکمرانی و عاملیت دولت‌ها

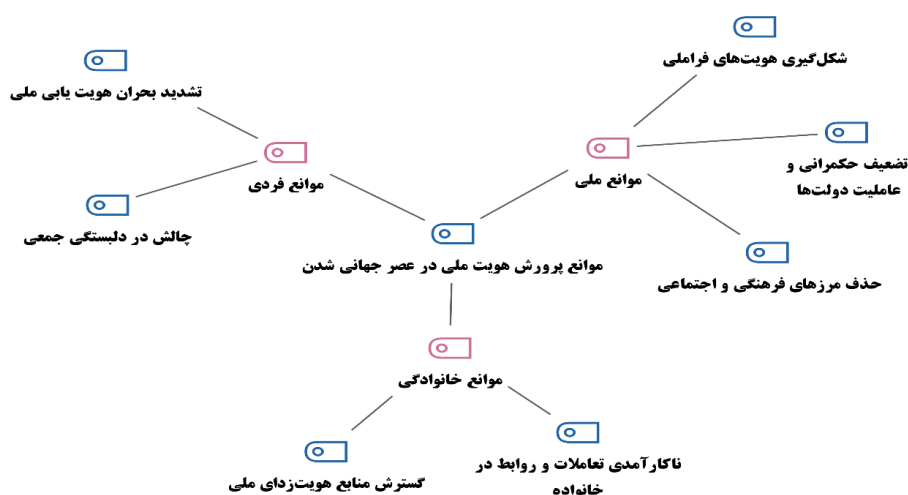
کد ۶: «از پیامدهای جهانی‌شدن، عرض اندام هویت‌های ناشناخته و محلی و از بین رفتن مرزها و کم‌رنگ شدن نقش آموزش و پرورش در پرورش هویت ملی دانش‌آموزان یک دولت است».

کد ۹: «... جهانی‌شدن و تولیدات محصولات جهانی کارکردهای دولت ملی را در عرضه محصولات فرهنگی و تولید برنامه‌های هویت‌ساز تحت تأثیر منفی خود قرار داده است».

۷- شکل‌گیری هویت‌های فراملی

کد ۱: «... جهانی شدن با نفوذپذیر کردن مرزهای فرهنگی و سیاسی یک کشور، زمینه جدایی جامعه از نهاد دولت - ملت را ایجاد می‌کند که باعث کاهش اثربخشی مدرسه در پرورش هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان می‌شود».

کد ۵: «جهانی شدن باعث شده که مردم علاوه بر هویت ملی خودشان، هویتی جهانی را نیز انتخاب کنند که به آنان حس دلبستگی و تعلق به فرهنگ جهانی می‌بخشد». در مجموع، براساس ادراک مصاحبه‌شوندگان، موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی در دوران جهان‌گرایی در نمودار ۲ نشان داده شده است.

نمودار شماره ۲. دیاگرام موانع پرورش هویت و همبستگی ملی در عصر جهانی شدن

* سؤال دوم پژوهش: بر بنیاد اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران، راهکارهای مواجهه با موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی در دوران جهان‌گرایی کدامند؟ راهکارهای استنتاج‌شده از اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش به‌منظور مواجهه با موانع تعالی هویت و همبستگی ملی در دوران جهان‌گرایی شامل موارد زیر است.

۱- تقویت شبکه تبادلات و تعاملات با نظام‌های تربیتی مطلوب

به دلیل گسترش جهان‌گرایی و به تبع آن، کاهش فاصله‌های فیزیکی، کم‌رنگ شدن تقابل دور - نزدیک و ارتباطات بین جوامع، روابط بین نهادهای تربیتی گوناگون در جهان، عمیق‌تر و بیشتر می‌شود؛ بنابراین، نظام مطلوب تربیت مدرسه‌ای در جامعه

اسلامی در مواجهه با پدیده جهان‌گرایی باید با نظام‌های تربیتی دیگر جوامع (اعم از مسلمان و غیرمسلمان) تبادلات و تعاملاتی را برقرار نماید (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ب: ۲۵۷)؛ چراکه نظام اسلامی در چشم‌انداز افق ۱۴۰۴ ترسیم‌گر ایرانی توسعه‌یافته در سطح منطقه با هویتی اسلامی و انقلابی با تعاملی سازنده و مؤثر در عرصه روابط بین‌المللی است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ الف: ۸).

شایان ذکر است، ایجاد شبکه تبادلات با سایر نظام‌های تربیتی باید کاملاً آگاهانه و هدفمند و به‌دوراز هرگونه تقلید و متناسب با شرایط موجود هویتی صورت گیرد. یک نظام تربیتی آینده‌نگر هیچ‌گاه بدون بررسی دقیق نظام‌های آموزشی دیگر کشورها و به‌دست آوردن دانش کافی از آن‌ها، صرفاً به این خاطر که آن نظام تربیتی در جامعه خود توانسته است کارساز و مطلوب باشد، دست به تقلید نخواهد زد؛ چراکه نه‌تنها در ایفای نقش هویت‌بخشی موفقیتی به‌دست نمی‌آورد، بلکه احتمال دارد زمینه ایجاد بحران هویتی را فراهم کند.

۲- شناسایی روزه‌های نفوذ و اتخاذ سیاست‌های مواجهه‌ای

در چند دهه اخیر، دوران جهان‌گرایی به‌عنوان جریانی جهان‌شمول از طریق ابزارهایی همچون وب، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی توانسته است با تضعیف استراتژی‌های ملی هویت‌ساز دولت ملی، کمک به شکل‌گیری هویت‌های فراملی و چندرگه، تقویت هویت‌جویی‌های قومی و قبیله‌ای بر احساس تعلق خاطر، تعهد و پایبندی شهروندان جامعه نسبت به هویت و همبستگی ملی‌شان تأثیر منفی بگذارد و کشورها را با چالش مواجه نماید (عباس‌زاده مرزبالی، ۱۳۹۵: ۱۰۰). جهان‌گرایی دنیاها و مرجع‌های اجتماعی افراد را افزون می‌کند و با مجهز بودن به فناوری‌های نوین و عرضه انبوه منابع فرهنگی و نفوذ در افکار، احساسات و عواطف مخاطبان، قابلیت و امکان نامحدود هویت‌سازی را ظاهر می‌سازد (پروتی، ۲۰۰۶: ۵۷؛ هال و هلد، ۲۰۰۳: ۱۳).

در ایران، هویت ایرانی - اسلامی دانش‌آموزان تحت‌تأثیر نفوذ و گسترش جهانی‌گرایی، سیال و ناپایدار شده و بی‌گمان تکوین هویت ملی آن‌ها در چنین وضعیتی دشوار است؛ ازاین‌رو، از نظام تربیت مدرسه‌ای ایران در مقام نهاد هویت‌بخش انتظار می‌رود ضمن شناخت دقیق روزه‌های نفوذ فرهنگی و اجتماعی حاصل از پدیده جهان‌گرایی که بحران هویت دانش‌آموزان را در کشور دامن می‌زند، نسبت به اتخاذ سیاست‌های مقابله‌ای و آگاهی‌بخشی اقدام نماید که به تقویت انسجام اجتماعی، وحدت ملی، احیای هویت ایرانی - اسلامی با تأکید بر آموزش و اجرای سرود ملی و به‌اهتراز درآوردن پرچم ایران در مدارس بینجامد (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ الف: ۳۳).

۳- شناخت الگوهای موفق تربیتی جهانی و الگوبرداری از آن‌ها

اگر جوامع اسلامی از فرصت بهره‌گیری از تجارب جهانی، به دلیل برخی دیدگاه‌ها محروم شوند و این محرومیت باعث عقب‌ماندگی و ضعف مسلمانان شود، سرافکندگی جوامع اسلامی را در پی خواهد داشت و موجب وهن اسلام خواهد شد؛ از این رو، برقراری ارتباط با الگوهای رقیب و بهره‌گیری از تجارب ابنای بشر در چهارچوب اصول اساسی، منافاتی با استقلال فرهنگی جوامع اسلامی ندارد؛ به‌طور کلی، نسبت و رابطه الگوی تربیت رسمی با الگوهای رایج از نوع رقابت الگویی خواهد بود، هرچند رابطه رقابت الگویی نباید به این معنی گرفته شود که این الگو تنها بر مفروضات و مبانی تفکر اسلامی استوار است و به‌هیچ‌روی با دیگر الگوهای رایج تعامل و ارتباط ندارد، بلکه این الگو انعطاف‌پذیر است و نسبت به تجربیات و نظریات معقول روی خوش نشان می‌دهد (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ۲۵۸).

۴- در پیش نهادن رویکرد وحدت در عین کثرت

یکی از واقعیت‌های جهان‌گرایی گسترش تنوع فرهنگی، دینی و مذهبی و پذیرش آن است؛ به‌گونه‌ای که امروزه در جامعه ایران نیز شاهد این موضوع و پذیرش چنین تنوعی هستیم؛ اما باوجود چنین تنوعی، همواره نوعی وحدت و همگرایی تاریخی نیز در مجموعه صاحبان خرده‌فرهنگ‌ها و اقوام مختلف ساکن ایران و عناصر مشترک فرهنگی جریان داشته است (جریان وحدت و انسجام).

مؤثرترین رویکرد مواجهه با چنین کثرت فرهنگی، رویکرد وحدت در کثرت است که در آن ضمن حفظ خرده‌فرهنگ‌ها، هویت مشترک میان آحاد جامعه تکوین می‌یابد؛ در واقع، در این رویکرد، بین دو قطب وحدت و کثرت تعاملی به‌وجود می‌آید که در آن «وحدت» پشتیبان تنوع فرهنگی و «تنوع» عامل وحدت‌بخش خرده‌فرهنگ‌هایی می‌شود که در یک چهارچوب جغرافیایی و سیاسی به‌سر می‌برند (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ۲۵۶).

۵- استفاده هدفمند از فضای مجازی، رسانه‌های جمعی و ابزارهای فناورانه

در دوران جهان‌گرایی، فضای مجازی و فاوا از عوامل قدرتمند و تأثیرگذار بر جریان‌های فرهنگی - تربیتی و اجتماعی جوامع هستند. به شکلی که شرکت‌های چندملیتی با به‌کارگیری رسانه‌های جمعی و تسلط بر شاهراه‌های ارتباطی همچون اینترنت و ماهواره، تهاجمی گسترده علیه فرهنگ و هویت کشورها (از جمله ایران) آغاز کرده‌اند. در چنین وضعیتی، نه می‌توان موضع انکار گرفت و نه تسلیم، بلکه استفاده هدفمند از امکانات فضای مجازی و رسانه‌های جمعی در جهت حفظ ارزش‌ها و اعتقادات و تکوین هویت

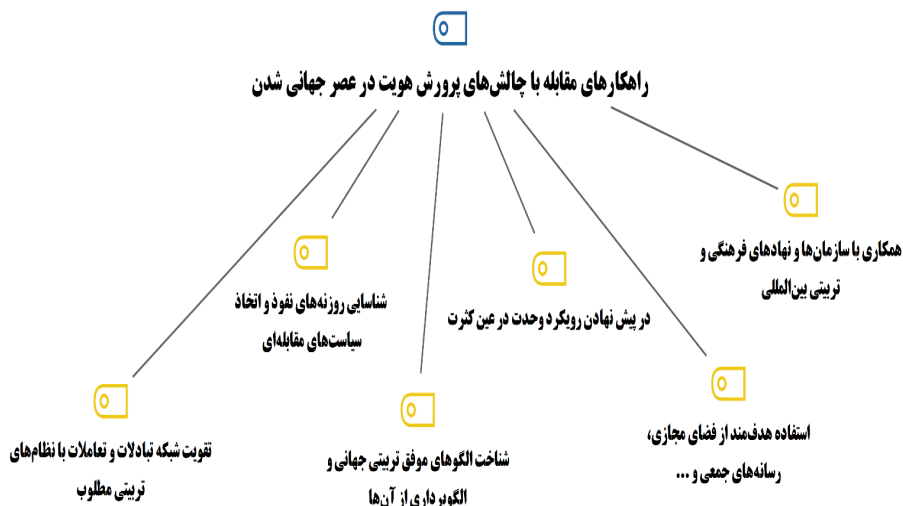
دینی، تقویت ارتباطات درونی گروه‌های اسلامی در کل جهان و تأثیرگذاری بر فرهنگ جهانی از جمله اقدامات بایسته است (مطهری، ۱۳۶۲: ۴۷).

بر بنیاد اسناد تحولی، سیاست‌های حاکم بر نظام تربیت مدرسه‌ای باید به گونه‌ای باشد که از ظرفیت‌های رسانه ملی در شکل‌گیری، تعالی هویت و همبستگی ملی بهره گرفته شود (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ۳۱۹)؛ به عبارت دیگر، اسناد تحولی بر این موضوع تأکید و توافق دارند که نظام تربیت مدرسه‌ای باید رویکرد مواجهه فعال، مثبت‌اندیشانه و هوشمندانه با فضای مجازی و رسانه‌های نوین در پیش گیرد و با تأکید بر آماده‌سازی دانش‌آموزان جهت مواجهه خردورزانه، آن‌ها را برای حضور ارزش‌مدار و عقلانی در دوران جهان‌گرایی و مصون‌سازی نسبت به تهدیدات آماده سازد؛ از این رو، در عین هشجاری و توجه به تبعات منفی ناشی از این پدیده، باید اثرات مثبت آن را مورد توجه قرار داد و تعاملی سازنده بین فرهنگ، هویت و جهان‌گرایی را پذیرفت (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ۳۴۴).

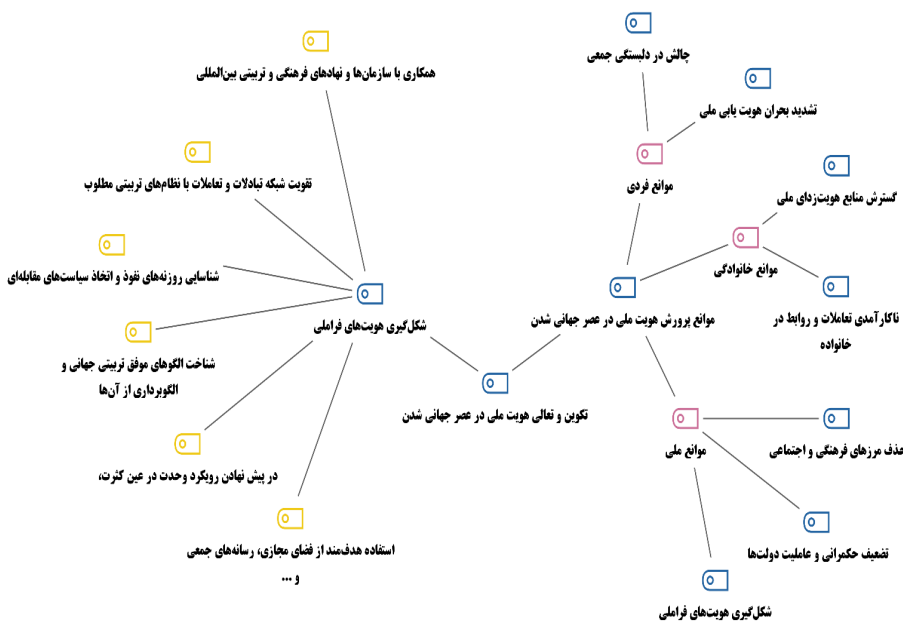
۶- همکاری با سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی و تربیتی بین‌المللی

نظام تربیت رسمی و عمومی می‌تواند با دیگر کشورها و نهادهای بین‌المللی همکاری‌های علمی و تحقیقاتی داشته و از تجارب جهانی آنان بهره گیرد. البته نمی‌توان و نباید به شکل بی‌حساب و کتاب و بدون ملاحظه تناسب بین تجارب و ایده‌های مورد استفاده با مفروضات اسلامی و مقتضیات بومی، به اقتباس و تقلید محض از دیگران اقدام کرد و یا در جهت مقابل، هرگونه استفاده از تجارب دیگران را ممنوع کرد؛ از این رو، یا باید از تجارب جهانی متناسب با اقتضائات بومی استفاده کرد و یا الگوها و راهکارهایی را متناسب با مقتضیات فرهنگ اسلامی - ایرانی برای نظام تربیت رسمی خلق و ابداع نمود (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰: ۲۵۹).

در مجموع، راهکارهای مواجهه با موانع پرورش هویت و همبستگی ملی در نمودار ۳ و جمع‌بندی یافته‌های پژوهش (موانع و راهکارها) در نمودار ۴ نشان داده شده است.

نمودار شماره ۳. راهکارهای مواجهه با موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی

نمودار شماره ۴. موانع و راهکارهای تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان شهر کرمانشاه در دوران جهان‌گرایی و راهکارهای مواجهه با آن با تأکید بر اسناد تحولی آموزش و پرورش بود که با روش پدیدارشناسی و تحلیلی - استنتاجی انجام شد. یافته‌های پژوهش نشان داد موانع تکوین و تعالی هویت و همبستگی ملی در دوران جهان‌گرایی را می‌توان در سه مانع کلی فردی (چالش در دلبستگی جمعی و تشدید بحران هویت ملی)، خانوادگی (گسترش منابع هویت‌زدا و ناکارآمدی تعاملات خانواده) و ملی (شکل‌گیری هویت‌های فراملی، تضعیف حکمرانی دولت‌ها و حذف مرزهای فرهنگی - اجتماعی) طبقه‌بندی نمود. در تبیین این یافته باید گفت امروزه در ایران عواملی غیر از دولت و دستگاه‌های مجری آن قادرند بر شکل‌گیری و پرورش هویت تأثیر بگذارند و مرزهای نوینی را در شکل‌گیری و تقویت ارزش‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها در گروه‌های مختلف سنی و جنسی دانش‌آموزان ایجاد کنند.

یافته‌های این پژوهش با نتایج پژوهش خواجه‌وند احمدی (۱۴۰۲)، ذاکری (۱۴۰۲)، نادری (۱۳۹۷)، عباس‌زاده مرزبالی (۱۳۹۵)، کاتارزینا و ژمیسلاو (۲۰۱۳)، آیگی (۲۰۱۰) و وودوارد (۲۰۰۸) مطابقت دارد و همسو است و با نتایج هیچ پژوهشی مخالف نیست. همسو با یافته‌های پیش‌گفته، آزاد ارمکی (۱۳۹۰) معتقد است در پرتو تحولات نوین صورت‌گرفته در عرصه جهانی، درک جدیدی از خود و دیگری در متن زندگی اجتماعی و فرهنگی ایرانیان سر برآورده و امکان نوعی مهاجرت فکری و فیزیکی و تأمل در جهان‌های فرهنگی مختلف فراهم شده است؛ بنابراین، در دوران جهان‌گرایی، لایه‌های هویت و ساحت‌های زندگی دانش‌آموزان دستخوش دگرگونی شده است که هویت و همبستگی ملی اصلی‌ترین آن‌هاست.

یافته‌ی دیگر پژوهش نشان داد راهکارهای مواجهه با موانع تعالی هویت و همبستگی ملی شامل تقویت شبکه تعاملات با نظام‌های تربیتی، شناسایی روزه‌های نفوذ و اتخاذ سیاست‌های مقابله‌ای، شناخت الگوهای موفق تربیتی و استفاده از آن‌ها، در پیش نهادن رویکرد وحدت در عین کثرت، استفاده هدفمند از فضای مجازی و همکاری با نهادهای فرهنگی - تربیتی بین‌المللی بود. در تبیین یافته مذکور باید گفت، با وجود تأثیر جهان‌گرایی بر کشورها، دولت‌های حاکم و مسئولیت‌هایشان همچنان اصلی‌ترین بازیگران عرصه‌های داخلی و بین‌المللی هستند. در ایران، نهاد آموزش و پرورش قادر است بر بنیاد اسناد تحولی خود و با انتخاب راهبردهای منطقی و

اتخاذ سیاست‌های مؤثر به تعالی هویت و همبستگی ملی دانش‌آموزان اقدام نموده و از بروز اختلال و یا بحران هویت در آن‌ها جلوگیری به عمل آورد.

یافته‌های این پژوهش با نتایج پژوهش باقری نوع‌پرست و مرادی (۱۳۹۹)، راشدی و همکاران (۱۳۹۹)، رهبری، بلباسی و قربی (۱۳۹۴) و کریمی و بلباسی (۱۳۹۳) مطابقت دارد و همسو است و با نتایج پژوهش‌های بررسی‌شده توسط پژوهشگران مخالف نیست. همسو با یافته ذکرشده، حاجیانی (۱۳۸۴) بر این باور است که سیاست مواجهه عاقلانه و آگاهانه به معنای حفظ هویت‌های قومی و تقویت پیوند میان آن‌ها در ذیل مفهوم کلان هویت و همبستگی ملی و ارائه تعریفی فراگیر از ملیت ایرانی است که می‌تواند به انسجام و تقویت هویت ملی بینجامد.

در مجموع، بر بنیاد اسناد تحولی آموزش و پرورش ایران، هویت ملی عالی‌ترین سطح هویت جمعی است که حاصل ایجاد احساس تعلق و وفاداری به عناصر و نمادهای مشترک اسلامی و ایرانی (سرود، پرچم، زبان و غیره) در اجتماع است (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ الف: ۳۳). پرورش هویت ملی (اسلامی - ایرانی و انقلابی) دانش‌آموزان یکی از اهداف اساسی در افق ۱۴۰۴ برای ترسیم «ایرانی توسعه‌یافته» است که امروزه پدیده جهان‌گرایی بر شکل‌گیری و تعمیق آن اثرگذار بوده است؛ اما می‌توان با وحدت‌گرایی، ضمن پذیرش کثرت و تنوع دانش‌آموزان از یکسو، خود را از برخی موانع جهان‌گرایی مانند گسترش و اگرایی اجتماعی، تضعیف هویت ملی و غیره دور کرد و از سوی دیگر، با کاهش تمرکزگرایی از تضعیف خرده‌فرهنگ‌ها و هویت قومی و غیره پیشگیری کرد (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰ ب: ۲۵۶).

در پایان، پیشنهاد می‌شود از طریق سیاست‌گذاری‌های صحیح آموزشی مبتنی بر اسناد تحولی، توانمندسازی معلمان و مدیران در حوزه هویت‌یابی، توجه به عناصر هویت ملی در کتب درسی، معرفی اسطوره‌ها و الگوهای اسلامی و ملی در مدارس و غیره زمینه شناخت، تعمیق و تعلق‌خاطر دانش‌آموزان نسبت به هویت و همبستگی ملی فراهم شود.

تقدیر و تشکر

بدین‌وسیله از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه فرهنگیان به خاطر حمایت از پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۰). فرهنگ و هویت ایرانی و جهانی شدن. تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- احمدی، حمید (۱۳۸۲). «هویت ملی ایرانیان؛ بنیادها، چالش‌ها و بایسته‌ها»، نامه پژوهش فرهنگی. سال هفتم، دوره جدید. شماره ۶: ۵۱-۵.
- (۱۳۹۰). بنیادهای هویت ملی ایرانی: چهارچوب نظری هویت ملی شهروندمحور. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ایمان، محمدتقی (۱۳۹۰). مبانی پارادایمی روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم انسانی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- باقری نوع‌پرست، خسرو؛ مرادی، مصطفی (۱۳۹۹). «تحلیل و نقد مفهوم هویت در اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران»، پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت. ۱۰ (۱): ۱۵۶-۱۳۶.
- حاجبانی، ابراهیم (۱۳۸۴). گفت‌وگوی بین‌فرهنگی و انسجام ملی (با تأکید بر نظریه کنش ارتباطی هابرماس) در همبستگی ملی در ایران. به کوشش داریوش قمری. تهران: انتشارات تمدن ایرانی.
- خواجه‌احمدی، عیسی (۱۴۰۲). «بررسی نقش مصرف فرهنگی بر هویت دانش‌آموزان دبیرستان منطقه پنج تهران»، فصلنامه مطالعات ملی. ۹۶. سال بیست و چهارم. شماره ۴. زمستان: ۱۳۴-۱۱۷.
- راشدی، معصومه؛ موسی‌زاده، زهره؛ ابوالمعالی‌الحسینی، خدیجه؛ باقری، فریبرز (۱۳۹۹). «پدیدارشناسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری هویت ایرانی - اسلامی جوانان از دیدگاه متخصصان»، دوفصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام. دوره ۸. شماره ۱۵. پاییز و زمستان: ۷۶-۵۳.
- رهبری، مهدی؛ بلباسی، میثم؛ قربی، سید محمدجواد (۱۳۹۴). «هویت ملی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات ملی. سال شانزدهم. شماره ۶: ۶۶-۴۵.
- زاهد، سعید (۱۳۸۴). «هویت ملی ایرانیان»، راهبرد یاس. سال اول. شماره چهارم: ۱۳۸-۱۲۹.
- سادات‌حسینی، فاطمه (۱۴۰۰). بررسی تحلیل سند چشم‌انداز آموزشی از منظر تحقق هویت قومی و ملی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش. گرایش تعلیم و تربیت اسلامی. دانشگاه پیام‌نور، مرکز پیربکران.
- ذاکری، مختار (۱۴۰۲). «شناسایی و تبیین آسیب‌های فرایند هویت‌یابی فراگیران در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی ایران با تأکید بر هویت اسلامی - ایرانی»، فصلنامه مطالعات آموزشی و آموزشگاهی. دوره ۱۲. شماره ۳. پاییز: ۱۷۳-۱۴۹.
- عباس‌زاده مرزبالی، مجید (۱۳۹۵). «چالش‌های هویت ملی در عصر جهانی‌شدن (با نگاهی به ایران)»، فصلنامه سیاست‌پژوهی. دوره ۴. شماره ۶. بهار: ۱۰۸-۶۷.
- کریمی، علی؛ بلباسی، میثم (۱۳۹۳). «بررسی برجستگی عناصر هویت ملی - ایرانی در سند چشم‌انداز بیست‌ساله (۱۴۰۴) جمهوری اسلامی ایران»، رهیافت انقلاب اسلامی. سال هشتم. شماره ۲۶: ۱۱۶-۹۷.
- شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰ الف). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- (۱۳۹۰ ب). مبانی نظری تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- مرادی، مصطفی؛ باقری نوع‌پرست، خسرو (۱۳۹۹). «تحلیل و نقد مفهوم هویت در اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران»، پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت. ۱۰ (۱): ۱۵۶-۱۳۶.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۲). خدمات متقابل اسلام و ایران. تهران: انتشارات اسلامی.
- نادری، مریم (۱۳۹۷). تبیین مبانی فلسفی هویت ایرانی - اسلامی و آسیب‌شناسی آن در میان دانشجو-معلمان

- دانشگاه فرهنگیان و ارائه الگویی جهت تقویت آن. رساله دکتری رشته فلسفه تعلیم و تربیت. دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی. دانشگاه الزهراء.
- نکویی سامانی، مهدی (۱۳۸۷). «اسلام و جهانی شدن تعامل یا تقابل؟»، مجله معرفت. تهران. شماره ۱۳۳: ۸۲-۶۱.
- یوسفی، سید ابراهیم؛ ستارزاده، داوود (۱۳۸۸). «جهانی شدن و گسترش توسعه‌نیافتگی در کشورهای جهان سوم»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*. شماره ۲۶۷ و ۲۶۸: ۸۳-۷۲.
- Bagheri Noaparast, K., & Khosravi, Z. (2010). "A dynamic conception of humanity intercultural relation and cooperative learning", *Intercultural Education*. 21: 281-290.
- Brekhus, W. H. (2008). "Trends in the Qualitative Study of Social Identity". *Journal of Sociology Compass*. 2: 1059-1078.
- Colaizzi, P. (1978). "Psychological research as a phenomenologist views it. In: Valle, R. S. & King, M. (1978)". *Existential Phenomenological Alternatives for Psychology*. Open University Press: New York.
- Cote, J. E., Levine, C. (2008). *Identity, Formation, Agency, and Culture, A Social Psychological Synthesis*. New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates: 17-43.
- Hall, S., Held, D. (2003). *Modernity and Its Future*, Cambridge: Polity.
- Ige, Busayo. (2010). "Identity and language choice: We equals I". *Journal of Pragmatics*. Volume 42, Issue 11, Pages: 3047-3054. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.04.018>.
- Katarzyna, Musiał., & Przemysław, Kazienko. (2013). "Social networks on the Internet". *World Wide Web*. 16 (1). November; pp:31-72. DOI:10.1007/s11280-011-0155-z.
- Morrow R, Rodriguez A, King N. (2015). "Colaizzi's descriptive phenomenological method". *The psychologist*. 28 (8). 643-644.
- Paranjpe Anand, C. (2002). *In search of identity*. New York: Ahalsted press book.
- Pruthi, Raj Kumar (2006). *Globalization and the new civilization*. New Dehli: Alfa.
- Rose P., Beeby J. & Parker D. (1995), "Academic Rigour in the Lived Experience of Researchers Using Phenomenological Methods in Nursing Research", *Journal of Advanced Nursing*. 21 (6): 1123-1129.
- Taylor, C. (2003). *The ethics of authenticity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Woodward, K. (2008). *Questions of identity*. In Kath Woodward (Ed.), *Questioning identity: gender, class, ethnicity* (pp 5- 42). Britain, London: Routledge.
- Yildirim Fatih. (2011). "The Role of Islamic Institutions in Identity Formation among Somali Adolescents in Columbus, Ohio". *A dissertation for the degree of Masters of Arts*. the faculty of the College of Arts and Sciences of Ohio University.